

Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Kapsamında Batı Balkanlar Stratejisi

Western Balkans Strategy with in the Scope of the European Union Common Foreign and Security Policy

ÖZET

Balkan ülkeleri, Avrupa'dan Doğu Akdeniz'e uzanan jeopolitik yapısının yanı sıra, resmi olarak da Güneydoğu Avrupa olarak bilinmektedir. Ancak çoğu kez Avrupa'dan ayrı tutulan bir ötekidir. Tarihte her zaman, Avrupa Birliği'nin güvenlik politikasına hizmet eden önemli bir tampon bölge olmuştur. Fakat 2014 yılından beri, Avrupa Birliği genişleme politikası kapsamında Birliğin önemli gündemlerinden biridir. Bununla birlikte, şu da bir gerçektir ki, 2015'ten beri Batı Balkanlar üzerine yapılan tartışmaların çoğu güvenlik bağlamında terörizmle mücadele ve göçmen akınını önlemeye yöneliktir. Bu açıdan, çalışmada terörizm ve göç konuları ile sınırlandırılmıştır. 2018 yılından beri ise, Batı Balkanların Avrupa Birliği'ne üyeliği, güvenlik anlamında Birliğin yararına olarak görülmektedir. Ancak, Avrupa Birliği'nin ortak dış ve güvenlik politikası kapsamında Batı Balkanlara olan yaklaşımı, ekonomik olarak desteklenen, siyasi olarak kalkınan, refah ortamının oluşturulduğu, istikrarın sağlandığı bir bölge olması yönündedir. Böylelikle, Batı Balkanlardaki krizler Avrupa Birliği'ne gelmeden çözülecektir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Batı Balkanlar, Terörizm, Avrupa Komşuluk Politikası, Göç Politikası, ODGP, OGSP.

ABSTRACT

Balkan countries, as their geopolitical structure is expanding to the Mediterranean, are known as Southern-east Europe. However, they are set apart from the Europe as an 'another', most of time. In the past, they have always been an important buffer zone that served for European Union's security policy. However, Western Balkan countries have been the agenda of European Union since 2014. After all, to tell the truth, most of the arguments on Balkan countries have been for combating terrorism and preventing the flow of migrants since 2015. So, this study has been limited around the topics terrorism and migration. Besides, the membership of the Western Balkan countries to European Union have been seen for the sake of Union since 2018. On the other hand, the approach of European Union for Western Balkan countries within the context of European Union common foreign and security policy aims that they have a region supported as economically, developed as politically, and prosperity and stability. In this way, the crisis in Western Balkans will be solved before coming to the European Union.

Keywords: European Union, Western Balkans, Terorism, European Neighbourhood Policy, Migration Policy, CFSP, CSDP

GİRİŞ

Avrupa Birliği (AB), Arnavutluk, Bosna Hersek, Kosova, Sırbistan, Karadağ, Kuzey Makedonya, ülkelerini Batı Balkanlar olarak adlandırmaktadır. AB'nin Batı Balkanlara yönelik genişleme stratejisi, Soğuk Savaş'ın bitmesi ile başlamıştır. Özellikle bu bölgedeki ülkelerden gelebilecek olan güvenlik tehditlerinin azaltılmasına yönelik olarak başlatılan çalışmalar, bu ülkelerin demokrasilerinin iyileştirilmesi, insan haklarının genişletilmesi, ekonomik olarak kalkınmanın gerçekleştirilmesi olarak sıralanabilir (Özgöker ve Batı, 2016: 47). Bu açıdan hem AB hem de Batı Balkanlar ortak güvenlik sorunlarına karşı şüphesiz tek bir çatı altında çok daha hızlı ve etkili karşılık vereceklerdir. Dolayısıyla katılım sürecinden daha etkili bir politika olamaz. Ancak, AB'nin fayda sağlayabilmesi için hukukun üstünlüğü, rekabetçi ekonomi ve uzlaşma odaklı Batı Balkanlar Stratejisi kapsamında belirlemiş olduğu ve bu tür girişimlerin uygulamalarda başarılı olmasına bağlı olarak gerçekleşecek olan genişleme düşüncesini bir kenara bıraktığı ve güvenlik tehditlerini ortadan kaldıracak çalışmalarda bulunduğu görülmektedir (European Commission, 2018). Bu doğrultuda, 1999 yılında AB'nin Batı Balkanlara yönelik olarak başlatmış olduğu İstikrar ve Ortaklık Süreci (SAP), bölgedeki ülkelerle AB arasındaki ilişkilerin çerçevesini çizen, aynı zamanda da tüm uluslararası aktörler için kilit rol oynayan kapsamlı bir girişim olmuştur. SAP, ikili sözleşmelere bağlı, mali yardım, siyasi diyalog, ticari ilişki ve bölgesel iş birliği anlamına gelmektedir. Yapılan bu sözleşmelere de İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları (SAAs) denilmektedir. Yapılan her SAA, ortak demokratik ilkelere, insan

Eda Ünal¹
Selim Kanat²

How to Cite This Article

Ünal, E. & Selim, K. (2023).
“Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve
Güvenlik Politikası Kapsamında
Batı Balkanlar Stratejisi”
International Social Sciences
Studies Journal, (e-ISSN:2587-
1587) Vol:9, Issue:111; pp:7127-
7134. DOI:
<http://dx.doi.org/10.29228/sss.69688>

Arrival: 26 April 2023
Published: 31 May 2023

Social Sciences Studies Journal is
licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.

¹ Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, AB Çalışmaları ABD, Isparta, Türkiye. ORCID: 0000-0003-1886-2058

² Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Isparta, Türkiye. ORCID: 0000-0003-2663-3757

haklarına ve hukukun üstünlüğüne bağlı olduğu için ortaklar arasında daimî iş birliği yapıları oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, yapılan yıllık bakanlık düzeyindeki toplantılara İstikrar ve Ortaklık Konseyi denilmektedir. SAAs, bu Konseye yardımcı İstikrar ve Ortaklık Komitesi (SAPC), Avrupa Parlamentosu ve Batı Balkan ülkelerinin parlamentoları arasında iş birliği temin etmektedir (European Parliament, 2023).

SAP, AB'nin nihai bütünleşme ile sonuçlanmasını amaçladığı ve Batı Balkanlara yönelik yürütmüş olduğu bir politikadır. Batı Balkan ülkeleri, serbest ticaret bölgesi oluşturularak ve bölgede istikrar sağlanarak gelişmekte olan bir ortaklık süreci içinde bulunurlar. Bunun yanı sıra, her ne kadar ilerleme süreci her ülkenin kendi liyakatine bağlı olsa da SAP bir takım ortak siyasi ve ekonomik amaçlar belirlemektedir. Bu yüzden tüm Batı Balkanlar bir noktada aynı süreci yaşamaktadır. Bunun yanı sıra, 2003 yılında yapılan Selanik Zirvesi ile SAP kapsamında katılım sürecini düzenleyen birtakım yenilikler geliştirilmiştir. Bu açıdan yapılan Zirve, SAAs'ın imzalanması süreci, yani ikili ilişkiler, ticari ilişkiler- özerk ticari önlemler, mali yardım, bölgesel iş birliği ve iyi komşuluk ilişkileri anlamına gelmektedir (European Commission, 2023). Dolayısıyla Batı Balkan ülkelerinin her biri katılım müzakerelerine başlamadan önce bölge içinde diğer Batı Balkan ülkeleri ile iyi ilişkiler yürütmek zorundadır.

Yapılan Anlaşmalar, SAP'ın uygulanması için Batı Balkan ülkeleri ve AB arasındaki ilişkinin çerçevesini çizerken, bu anlaşmalar her bir ülke için spesifik durumları ifade eder. Aynı zamanda da bu anlaşmalar sayesinde ilgili ülke ile AB arasında serbest bir ticaret bölgesi oluşturulurken, bir taraftan da bu ülkeler için ortak siyasi ve ekonomik amaçlar belirlenir ve bölgesel iş birliği teşvik edilir (European Commission, 2023). Bu noktada, İstikrar ve Ortaklık Süreci'nin en önemli adımı olarak görülen bölgesel iş birliği, komşu ülkeler arasında serbest ticaret bölgeleri oluşturularak, altyapı ve ağlar geliştirerek bütünleşmeye gidilmesini amaçlamaktadır. Hatta, bölgesel iş birliğinin asıl amacı, bölgenin istikrarını ve güvenliğini temin etmektir (European Commission, 2023).

Bu noktada araştırmanın hipotezi, Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlar stratejisini, kendi güvenliği, istikrarı ve vatandaşlarının güvenliği için bir yatırım olarak gördüğüdür. Bu açıdan, Batı Balkanlar genişlemesinin Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) kapsamında, Birliğin güvenlik endişeleri ile ilişkili olduğunu kanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu açıdan, "Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadele Politikası Kapsamında Batı Balkanlar" isimli başlığında, AB için ciddi önem taşıyan terörizmle mücadelede bölgenin önemi nedir ve bu bölgedeki ülkelere yönelik ne gibi çalışmalar yapılmaktadır sorularına yanıt aranmıştır. "Avrupa Birliği'nin Göç ve Mülteci Politikası Kapsamında Batı Balkanlar" başlığı altında ise AB'nin Batı Balkanlara yönelik göç politikası kapsamında yaptığı politikalar incelenmiş, göç ve güvenlik konularının birbiri ile olan ilişkisinin ne derece AB'yi etkilediği araştırılmıştır. Son olarak ise, Batı Balkanlarla bütünleşmenin bölgeden gelen göç akışını önlemek için bir adım olup olmadığı tartışılmıştır. Bu noktada, Batı Balkanların AB ile bütünleşmesine yönelik yapılan daha önceki çalışmalara bakıldığında, Batı Balkanlar Stratejisi'nin ya AB'nin siyasi bütünleşmesini tamamlayacak bir politika olarak ele alındığı ya da bölgedeki spesifik bir ülkeye yönelik güvenlik stratejilerinin incelendiği görülmüştür. Bu açıdan araştırma, diğer çalışmalardan daha kapsamlı olarak ODGP bağlamında tüm Batı Balkan ülkelerine yönelik yapılan AB politikalarını ayrıntılı olarak ele almaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, AB Çalışmaları disiplinine güncel ve kapsamlı bir çalışma olması dolayısıyla katkı sağlarken, gelecek araştırmalara da kaynak olmayı amaçlamaktadır.

Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadele Politikası Kapsamında Batı Balkanlar

AB'nin terörizmle mücadele stratejisi kapsamında diğer ülkelere yönelik uyguladığı politikalarda önemli olan uluslararası bir güvenlik ortamı oluşturabilmektir. Ekonomik olarak güçsüz, siyasi olarak istikrarsız ve sınır kontrol yönetimi olarak serbest olan bir ülke, teröristler için bulunmaz bir hareket alanıdır (Ünal Sakallı, 2019: 114). Bu noktada, AB problemleri kendi sınırlarına gelmeden önce çözmeyi amaçlar. Batı Balkanlardan gelebilecek terör eylemlerini önlemek amacıyla yapılan politikalara bakıldığında, ilk olarak SAP kapsamında ele alınan ve bölgesel iş birliği bağlamında yapılan güvenlik çalışmaları, terörizmle mücadele adına değerlendirilebilir. Batı Balkanlardan gelebilecek diğer tehditlerle mücadele politikaları ise SAAs ile uyumlu olan, AB Bakanlar Konseyi'nin 19 Haziran 2017 ve 26 Haziran 2018 yılları Kararları, 17 Mayıs 2018 tarihli AB-Batı Balkanlar Zirvesi Sofya Deklarasyonu, 6 Şubat 2018 tarihli AB Komisyonu'nun Batı Balkanlar Perspektifi ve son olarak yapılan Terörizmle Mücadele Ortak Eylem Planı'dır (European Commission, 2023).

19 Haziran 2017 tarihinde, terörizmle mücadele AB'nin en yüksek güvenlik önceliği olarak belirlenmiştir. İç ve dış güvenlik arasındaki bağların güçlendirilmesi için ODGP alanında aynı zamanda da Adalet ve İçişleri konularında iş birliğinin artırılmasının gerektiği bildirilen bir karar alınmıştır. (Council of European Union, 2023). AB Bakanlar Konseyi'nin kararlarından olan AB Terörle Mücadelede Dış Eylem Kararları olarak bilinen bu kararlarda, terörizmle mücadelede Batı Balkanlarla güçlendirilmiş iş birliği başlığı altında bir dizi yol haritası verilmiştir. Bu açıdan, terörizmle mücadele ve şiddet içeren aşırıcılığın önlenmesi çalışmalarında, Batı Balkanlar Terörle Mücadele Girişimi (WBCTi) ve Bütüncül İç Güvenlik Yönetimi (IISG) yoluyla sınır yönetiminde

operasyonel düzeyde iş birliğinin artırılması konusunda Batı Balkanlar, AB'nin iç güvenliğinin bir dış boyutu olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte, 2017 yılında Europol'un yapmış olduğu Ciddi ve Organize Suçlar Tehdit Değerlendirme raporuna da yer verilen bu kararlarda, özellikle ciddi ve uluslararası suçlar ile terörizm arasında bir bağ olduğu, buna göre insan, silah, uyuşturucu ve malların kaçakçılığı gibi organize suçların terörizmle ilişkisini değerlendirmek için Batı Balkanlarla iş birliği yapılmalıdır (Council of European Union, 2023). 26 Haziran 2018 tarihinde alınan kararlarda, özellikle genişleme politikası kapsamında değerlendirilen Batı Balkanlar genişlemesinin, SAAs'ın uygulanmasına bağlı olarak gerçekleşeceği taahhüdü yinelenmiştir (Council of European Union, 2023). 17 Mayıs 2018 tarihinde yapılan Sofya Deklarasyonu'nda ise, ODGP kapsamında değerlendirildiğinde Batı Balkanların, AB'ye özellikle ortak çıkarların ön planda olduğu hibrit tehditlerle mücadele konusunda oldukça önemli katkıları olduğu belirtilmiştir (EU Western Balkans Summit, 2018).

6 Şubat 2018 tarihinde sunulan Batı Balkanlar Genişleme Perspektifine göre, verilen altı başlıktan biri olan güvenlik ve göç konusunda, 2018-2019 yılları için atılacak adımların özellikle şiddet içeren aşırıcılığın önlenmesi ve terörizmle mücadelede ortak çalışma yapılması yönündedir. AB Komisyonuna göre, ulusal ofisler, AB Radikalleşme Farkındalığı Ağı ve bölgesel terörle mücadele uzmanları yardımıyla oluşturulmalı ve güçlendirilmelidir. Bu açıdan AB Komisyonu, Batı Balkanlar Perspektifinde belirtildiği üzere, terörle mücadele üzerine ortak eylem planları detaylandırılması ve terörizmle mücadelede iş birliği yapılması yönünde görüş bildirmektedir. (Euroopan Commission, 2023).

AB Komisyonu Başkanı Junker'ın açıklamış olduğu Batı Balkanlar stratejisinde, bölgenin AB ile gerçekleşecek olan gelecek bütünleşmesini ortak değerler temelinde istikrarlı, güçlü ve birleşik bir Avrupa'ya yapılan yatırım olarak değerlendirilmiştir. Bu Strateji ile AB'nin kapıları gelecek katılımlar için açık olarak belirtilmiş ve her bir Batı Balkan ülkesinin liyakatine bağlı olarak sonuçlanması planlanan bir süreç planlanmıştır. Bu noktada, 2018-2020 yılları için, Batı Balkanlar ve AB'nin ortak çıkarlarını niteleyen, güvenlik ve göç, hukukun üstünlüğü, sosyoekonomik kalkınma, ulaşım ve enerji bağlantısı, dijital gündem, uzlaşma ve iyi komşuluk ilişkileri olarak altı temel girişim konusu belirlenmiştir (European Commission, 2008).

Bu altı temel girişim, Batı Balkanların dönüşümünü desteklemek için yapılmış, aynı zamanda da hem AB hem de Batı Balkan ülkelerinin çıkarlarını hedefleyen özel alanlara yönelik olarak düzenlenmiştir. Düzenlenen bu altı temel girişim bölgenin güvenliğini ve kalkınmasını sağlamaya yönelik olduğu için doğrudan ya da dolaylı olarak terörizmle mücadeleyi amaçlamaktadır. Tek tek incelemek gerekirse güvenlik ve göç konusunun ele alındığı girişim özellikle terörizm ve şiddet içeren aşırıcılığın önlenmesini doğrudan amaçlamaktadır. Hukukun üstünlüğünün artırılması başlığı altında, detaylı eylem planı gibi var olan araçların Batı Balkan ülkelere yönelik genişletilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu da dolaylı olarak, yani hukukun üstünlüğünün artırılması ile bölgede meydana gelebilecek terör olayları sonrası terör suçlularının cezalandırılmasına yönelik güveni artıracaktır. Sosyoekonomik kalkınma girişimi başlığında, Batı Balkanlara yapılan yatırımın artırılması, mali fonların garanti edilmesi, KOBİ'lerin finanse edilmesi, girişimlerin desteklenmesi, Ekonomik Reform Programlarının güçlendirilmesi ve Bölgesel Ekonomik Alanın geliştirilmesi konularına yer verilmiştir. Bununla birlikte, sağlık ve eğitim gibi sosyal sektörlerin desteklenmesi ve istihdama odaklanılması gerektiğinin altı çizilmiştir. Bu başlıkla birlikte de bölgenin refahının artırılarak yine dolaylı olarak güvenli ortamın oluşturulması hedeflenmiştir. Ulaşım ve enerji bağlantısı girişimi başlığı altında, Batı Balkanların AB ile bütünleşmesi ve ekonomik olarak bütünleşmenin daha kapsamlı olmasını sağlamak amacıyla ulaşım, enerji, dijital ekonomi gibi alanlara yapılan yatırımın desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca Batı Balkanlarla daha fazla bağlantı demek rekabet gücünün, ekonomik büyümenin ve arz güvenliğinin de artacağına altını çizmiştir. Bir diğer girişim başlığı altında yani uzlaşma ve iyi komşuluk ilişkileri kapsamında, adalet, eğitim, kültür, gençlik ve spor, kayıp kişilerin bulunması gibi konularda Batı Balkanları desteklemeyi amaçlamaktadır. Yine bu girişimler ile dolaylı olarak terörizmle mücadele ve güvenlik çalışmaları yapıldığını söylemek mümkündür. Şöyle ki, hem ekonomik olarak kalkınan ülkelerin terörizmle kendi imkanları ile mücadele etme güçleri artmaktadır hem de eğitim seviyesi artan bu ülkelerde teröristlerin kendilerine insan kaynağı bulması zorlaşmaktadır. Dijital gündem girişimi başlığında ise, e-devlet, e-sağlık ve e-üretim kapasitelerinin ve dijital güvenliğin artırılmasını desteklemek üzere bir yol haritası belirlenmiştir. Bu noktada yine dolaylı olarak terörizmle mücadele edildiği söylenebilir. Bunun nedeni ise, dijital dünyanın pek çok avantajından yararlanılsa da bu dünya bir o kadar da saldırı ve tenkide açıktır. Siber olarak adlandırdığımız dijital dünyadan gelen bu tehditlerle, kritik bilgilerin çalınması, bilgi sistemlerine izinsiz girilmesi ya da fidye şirketlerinin tutulması gibi çok daha karmaşık metotlar kullanılmaktadır. Bununla birlikte, siber suçlar da cezai, siyasi, terör amaçlı ya da devlet destekli saldırılar olarak farklı kökenlere sahip olabilmektedir (European Commission, 2023).

AB'nin Batı Balkanlarla yaptığı en güncel terörizmle mücadele çalışması, Batı Balkanlara yönelik hazırlanan Ortak Eylem Planı kapsamında, 2019 yılı Ekim ayının sonunda Kosova ile AB arasında imzalanan düzenlemedir. Bu

bağlamda, 2019 ve 2020 yıllarında terörizmle mücadele gerçekleştirilecek çalışmalarda, AB ve Kosova arasında yapılacak iş birliğinin öncelikleri belirlenmiştir. Buna göre Kosova, uygulamalarda yaşanan ilerlemeleri düzenli olarak bildireceği taahhüdünde bulunmuştur. AB Komisyonu ile Batı Balkan ülkeleri arasında yapılan üçüncü düzenleme olan bu imza, Batı Balkanlar bölgesindeki şiddet içeren aşırıçılık ve terörizmle mücadelenin çerçevesini belirleyen 2018 tarihli Ortak Eylem Planı'nın genişletilmiş bir parçasıdır. Bu çalışma ile, 2018 yılında yapılan Sofya Deklarasyonu'nda belirtilen terörizmle ve aşırıçılıkla mücadelede iş birliği çağrısına yanıt verilmiş, aynı zamanda Komisyon'un Batı Balkanlar Stratejisi'nde belirtilen altı girişimden biri olan güvenlik ve göç girişimi de gerçekleştirilmiştir (European Commission, 2023). Ancak AB'nin göç ve mülteci politikası çok daha kapsamlıdır ve farklı politika çalışmaları yapılarak ODGP güçlendirilmek istenmektedir.

Avrupa Birliği'nin Göç ve Mülteci Politikası Kapsamında Batı Balkanlar

Göçün pek çok itici ve çekici nedeni vardır. Bunların başlıcaları arasında eşitsizlikler, toplum eğilimleri, göç ağlarının varlığı, bilgiye erişim, seyahat kolaylığı, insan hakları ihlalleridir. Bununla birlikte, göçün en belirgin nedenleri; gelir seviyelerindeki eşitsizlikler, işsizlik olasılıkları, bölgeler ya da ülkeler arasındaki sosyal refah seviyesi farklılıklarıdır. Bunun yanı sıra, göçün pek çok şekli vardır. Geçici veya nihai, mevsimsel veya dönemsel, düzenli ya da düzensiz göçlerden bahsedilebilir. Her geçen gün yeni bir göç ağının oluştuğu, bu ağların ise, ekonomik, kültürel, sosyolojik, politik, etnik, dini olabildiği bilinmektedir. Göç, ticaret, kalkınma, güvenlik, çevre, sağlık ve ekonomik gibi önemli politika alanlarına da bağlı olduğu için, doğal olarak göç yönetimi söz konusu olduğunda ulusal, bölgesel ve küresel sonuçları açısından tüm aktörlerin iletişimde ve yakın iş birliği içinde olması gerekir. Günümüzde artık göç de moderndir yani küreselleşmenin bir parçasıdır. Ulaşım imkanları, malların, hizmetlerin ve bilginin değişimi ve üretimi demek gün geçtikçe daha gezgin bir hal alan toplum anlamına gelmektedir. Bu da hükümetlerin eski göç yönetimi modellerinden daha modern modellere geçmelerini gerekli kılmaktadır. 11 Eylül öncesi ülkeler tek boyutlu yaklaşımla göçe müdahale ederken, bu durum başka bir problem olarak geri dönmüştür. Çoğunlukla da göçmenleri, organize suçlarla ve şiddetle bağlantılı göçmen kaçakçılarının eline bırakan bu yöntemler günümüzde artık değiştirilmektedir. Bu noktada da ülkelerin yine birlikte çalışması gerekmektedir. Göç süreci ise pek çok aşamadan oluşan, haklar ve yükümlülükler açısından göçmen, varış ülkesi ve kaynak ülke arasındaki karmaşık ilişki yapısını niteler. Bu noktada, kapsamlı ve iş birliği temelinde yapılan göç yönetimi yaklaşımında ilk olarak, ulusal bir göç politikası geliştirmek vardır. Bunu yaparken de düzenli göç fırsatları, etkili sınır yönetimi, sağlık ve göç arasındaki ilişki, ev sahibi toplumla bütünleşme, mülteci ve göç hakları, göçe neden olan temel nedenler ve benzeri konular üzerinde durulmalıdır. Elbette çok kapsamlı bir göç yönetim yaklaşımı benimsemek kolay değildir. Ancak, bazı kilit unsurlar belirlenebilir. Örneğin, hükümet kurumları arasındaki koordinasyon, uluslararası iş birliği, politika oluşturma sürecinde tüm aktörlerin yer alması, göçle ilgili bilgilere erişim, istatistiksel bilgiler bu kilit unsurlardandır (Spaho ve Foto, 2009:14-15).

AB'nin göçle mücadele çalışmalarına baktığımızda, Batı Balkanlar coğrafi konumu dolayısıyla güvenlik, istikrar, ticaret ve geçiş güzergahı olarak AB için önemli bir bölgedir. Dış ekonomik ilişkiler ve ticaret açısından, Batı Balkan ülkelerinin en önemli ticaret ortakları yine AB ülkeleridir. Batı Balkanlar ve AB bütünleşmesine bakıldığında, 2004 yılı genişlemesinde Birliğe katılan Slovenya'nın bile malların ve hizmetlerin ihracat ve ithalatı konusunda önünde uzun bir yol varken, Kosova, Arnavutluk ve Bosna Hersek'in AB ile arasındaki uçurumu gidermesi zor görünmektedir. Bununla birlikte, Batı Balkanların nüfusunun büyük bir kısmı, kişi başına düşen gelir, işsizlik gibi nedenlerle, kalkınmış ülkelere özellikle Batı ve Kuzey Avrupa'ya göç etmektedir. Batı Balkanlar 1990'larda bölgede yaşanan ciddi çatışmalardan siyasi ve ekonomik olarak önemli ölçüde etkilenmiş, bu olumsuzluklardan da AB'ye kabul sözü ve NATO'nun müdahalesi ile kurtulabilmiştir. Bu açıdan 2000'li yılların başı, AB genişlemesinin bir parçası olmak için ekonomiyi iyileştirme çabalarının ve bölgede kurumsal reformların görüldüğü bir dönem olmuştur. Ancak 2007-2009 yılları arasında yaşanan küresel ekonomik kriz ve 2010-2013 yılları arasındaki AB mali krizi, Batı Balkan ülkelerindeki ekonomik büyümeyi yavaşlatmış ve işsizlik oranını artırmıştır. Bu da AB'yi daha iyi yaşam şartları, güvenlik ve korunma arayan kişiler için çekici bir yer haline getirmiştir. Dolayısıyla AB ülkelerinin, farklı kategorilerde olsa da (iltica talep eden, düzensiz göç yapan gibi) büyük bir göç baskısıyla karşı karşıya kalmasıyla sonuçlanmıştır (European Parliament, 2023).

2015-2016 yılı mülteci krizine bakıldığında, Batı Balkanların da önemli bir köprü görevi gördüğü düşünüldüğünde, Batı Balkanların ekonomik ve siyasi refahı, AB'nin geleceği için öncelikli politika alanlarından biri olmalıdır. AB'nin 2018 yılında açıklanan 2025 yılını gelecek genişleme tarihi de bu açıdan, Batı Balkanlarda komşular ile uyumsuzlukların çözümü, reformların artırılması ve ekonomik büyümenin hızlandırılması konuları için önemli bir teşvik olmuştur. Böylelikle Batı Balkanlardaki reformlara hız verilmesi, AB'nin en yakın komşusu olan Batı Balkanlar bölgesinin iç çatışmaların ve jeopolitik istikrarsızlıklarının AB'yi etkilemesi engellenecektir. Bununla birlikte, Batı Balkan hükümetleri ile AB arasındaki yakın iş birliği de yine Balkanlardan gelebilecek göç akışını engelleyecektir (Dabrowski ve Myachenkova, 2018: 1-23).

Batı Balkanlar için vaat edilen gelecek kapsamında ekonomik ve ticari bütünleşmenin temelinde, Batı Balkanlara 1999 yılında sunulan Güney ve Doğu Avrupa arasındaki SAAs, demokrasi, ekonomi ve güvenlik temelinde dayanmaktadır. Batı Balkanlar bölgesine yönelik olarak uygulanan SAAs, AB'nin bu bölgeye yönelik uygulamış olduğu ilk göç politikası olarak nitelenebilir. Çünkü her ne kadar bu anlaşma başlangıçta çatışmalara bir çözüm getirmek, organize suçlarla mücadele etmek, ekonomik kalkınmayı desteklemek üzerine yapılmış olsa da sonraki süreçte göç konuları, iltica, kapsamlı sınır yönetimi, vize ve konsolosluk konularına da odaklanmaya başlamıştır (Chaloff, 2008: 8).

Göç politikası kapsamında, SAAs sonrası yapılan bir diğer çalışma Geri Kabul Anlaşmalarıdır. Her yıl neredeyse yarım milyon yabancı AB'ye düzensiz göç ettiği için ya da düzensiz olarak ikamette bulunduğu için geri gönderilmek istense de yalnızca bu kişilerin yüzde 40'ı kaynak ülkeye gönderilmektedir. Bu açıdan hem etkili hem de insanlığa yakışan bir iade kapsamlı bir göç politikasının önemli bir unsurunu oluşturmaktadır. Çünkü düzensiz göçmenlerin iadesi hem düzenli göç hem de uluslararası güvenlik için kesinlikle önemlidir. Bu açıdan AB'nin düzensiz göçmenlerin iadesine yönelik çalışmaları 2010 yılının sonları itibariyle başlamıştır (European Commission, 2023).

AB Geri Kabul Anlaşmaları, AB ile üçüncü ülkeler arasında karşılıklı yükümlülüklerin olduğu, düzensiz olarak bir ülkede kalan kişilerin kaynak ülkeye ya da geçiş ülkesine iadelerinin gerçekleştirilmeye çalışıldığı bir temele bağlıdır. AB, üçüncü ülkelere vize kolaylığı, özel ticari şartlar ya da anlaşmanın uygulanması için mali yardım gibi destekler sağlamaktadır. Ancak bunu yaparken geri göndermeme ilkesi de göz önünde bulundurulmaktadır. Bununla birlikte, AB'nin iade politikasının etkili olabilmesi için, AB ve üçüncü ülkeler arasında insan hakları ve insani yükümlülükler saygının yanı sıra, sosyal çıkarlar ve meşru güvenlik arasında bir uyumun olması gerekir (European Parliament, 2015: 2-6). Kısacası, AB Komisyonu'nun Batı Balkanlara yönelik stratejisine göre, ilkeli bir genişleme perspektifi, bir yandan Batı Balkanların AB geleceği anlamına gelirken, bir yandan da hem göç hem de sınır yönetimi konusunda stratejik ve operasyonel düzeyde geliştirilmiş iş birliği demektir (European Commission, 2019).

Geri Kabul Anlaşmalarından ilk olarak AB ile Arnavutluk arasındaki göç ilişkisini incelediğimizde, Arnavutluk'un göç politikası, AB üyeliği için yapmış olduğu çalışmalar bağlamında ciddi bir mücadeledir. Arnavutluk'tan göç eden kişilerin çoğunun ekonomik nedenlerle göç ettiği bilinirken, bu kişilerin genellikle AB ülkelerinden Yunanistan ve İtalya'yı tercih ettikleri görülmektedir (International Organization for Migration, 2017). AB, düzensiz göçlerin önüne geçilmesi için ise Arnavutluk ile 2005 yılında Geri Kabul Anlaşması imzalanmıştır. Bu Anlaşma ile Arnavutluk, vizesi olmayan, ikamet hakkı bulunmayan, giriş süresi dolan Arnavut vatandaşları ile Arnavutluk'u geçiş ülkesi olarak kullanan üçüncü ülke vatandaşlarının iadesini kabul etmeyi taahhüt etmiştir (Official Journal of the EU, 2005).

Bosna Hersek ise AB ile özellikle bütünleşme sürecinde bölgesel iş birliği önemli olduğu için güvenlik, iltica, ekonomik göç ve kalkınmanın yanı sıra düzensiz göç konusunda da iş birliği içindedir. Bu açıdan, bilgi paylaşımı, veri toplama, analiz etme gibi konularla birlikte, göç konularında da rapor oluşturma ve analiz yapma amacıyla AB ile uyumlu çalışmaktadır (International Organization for Migration, 2023). Bununla birlikte, AB de hem bu ülkeden gelecek düzensiz göçleri önlemek hem de iade prosedürlerini çok daha hızlı sonuçlandırmak için Bosna Hersek ile 2007 yılında Geri Kabul Anlaşması imzalamıştır (Official Journal of the EU, 2007). Bununla birlikte, 2019 yılı Nisan ayında 2018 yılından beri Bosna Hersek'e göç konusunda yardımcı olmak için verdiği mali yardımı artırma kararı almıştır. Bu yardımlarla Bosna Hersek'in sınır yönetimi, mülteci kayıt ve kabulü, sığınmacı ve göçmenlerin gönüllü olarak iade edilmesi gibi konularda desteklemektedir (European Commission, 2019).

Karadağ ile Geri Kabul Anlaşması'nı 2007 yılında imzalayan AB, 2019 yılı Ekim ayına gelindiğinde ise yine Karadağ ile Avrupa Sınır ve Kıyı Güvenliği Üzerine İş Birliği Anlaşması imzalamıştır (Official Journal of the EU, 2007). Bu kapsamda, Avrupa Sınır ve Kıyı Güvenliği Birimi (Frontex) ve Karadağ polisi sınırların korunması ve güvenliği, aynı zamanda da uzman eğitimi konularında iş birliği yapmaktadır. Bu anlaşmanın amacı, Karadağ ile sınır güvenliğini güçlendirmenin yanı sıra, Batı Balkan bölgesini AB'ye daha çok yaklaştırmak olarak belirtilmiştir. Bu sayede, ortak göç ve güvenlik sorunları ile ortak mücadele edileceği ifade edilmiştir. Aynı zamanda da, bu anlaşma ile Frontex'in AB üyeleri ve Karadağ arasındaki sınırların güvenliğinin yönetiminin uyumlu bir iş birliği ve ortak bir şekilde yürütüleceği vurgulanmıştır. Anlaşmanın imzalanması Karadağ'ın AB ile derinleşme ve genişlemenin bir diğer göstergesi olarak ifade edilirken, her iki taraf için de sınır yönetim eylemlerinin geliştirilmesi olarak yorumlanmıştır. Karadağ İçişleri Bakanı'nın göç kapsamında sınır ötesi suçlarla mücadelede iş birliği anlamına geldiğini de belirttiği anlaşma güvenlik açısından da büyük önem taşımaktadır (EEAS, 2023).

Kuzey Makedonya ile yapılan Geri Kabul Anlaşması da yine 2007 yılında imzalanmıştır (Official Journal of the EU, 2007). Coğrafi konumu dolayısıyla hala ciddi baskılar altında olan Kuzey Makedonya, 2018 yılında Avrupa

Sınır ve Kıyı Korunması üzerine operasyonel düzeyde iş birliği gerektiren bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmanın göç sorunlarını çözmekle beraber, tarafların sınırlarının güvenliğini de artıracığı belirtilmiştir. Dahası, AB Komisyonu, bu anlaşmanın AB'nin komşuları ile yakın ilişkiler içinde olmasına da katkı sağlayacağını ifade ederken, düzensiz göçün yönetilmesine katkı sağlayacağını ve AB'nin dış sınırlarını daha da güvenli hale getireceğini vurgulamıştır (European Commission, 2018). Bununla birlikte Kuzey Makedonya, karma göç akışlarının yönetiminde aktif ve yapıcı bir role sahiptir. Hem AB üye ülkeleri hem de komşu ülkelerle etkili iş birliği çalışmaları yürütmektedir. Güney sınırların güvenliğini temin eden Kuzey Makedonya, AB ile Avrupa Sınır ve Kıyı Koruma Anlaşması'nı başlatmıştır. Fakat, kuzey sınırlardaki kaçakçılık sorunlarına henüz bir çözüm getirilememiştir (European Commission, 2019).

Sırbistan, 2007 yılında Geri Kabul Anlaşması'nı imzalayan bir diğer ülkedir (Official Journal of the EU, 2007) 2019 yılı Kasım ayında ise sınır yönetimi konusunda AB, Sırbistan ile Avrupa Sınır ve Kıyı Koruma Anlaşması'nı imzalamıştır. Bu noktada, bir kere daha Batı Balkanlar ile başarılı bir sınır yönetimi oluşturmak adına iş birliğinin gerekli olduğu, böylelikle AB'nin dış sınırlarının güvenliğini temin edeceği belirtilmiştir (European Council, 2019).

Geri Kabul Anlaşmaları, AB kurumlarının özellikle yasama ile ilgili standartlarını üçüncü ülkelerde uygulaması ya da başka bir deyişle AB'nin dolaylı olarak diğer ülkelere müdahalesi anlamına gelmektedir. Bunu mümkün kılan ise AB göç politikası kapsamında, göçün başlı başına bir güvenlik sorunu olarak ifade edilmesidir (Mitrovic, 2014:1115). Ayrıca, AB kendi iç güvenliğini de dışardan oluşturduğu bu tampon bölge ile korumaktadır (Collinson, 1996: 76-90). Böylece, farklı türlerde yapılan göçler AB'ye ulaşmadan kayıt altına alınmakta ve herhangi bir sorun durumunda Batı Balkanlara Geri Kabul koşulları doğrultusunda iade edilebilmektedir. Aynı zamanda da yapılan mali yardımlarla bu ülkelerin ekonomik olarak kalkınan ülkeler olması AB'nin göç edilmesi gereken bir refah toprağı olarak görülmesini engellemektedir.

SONUÇ

Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlar stratejisi, AB'nin kendi güvenliği, istikrarı ve vatandaşlarının güvenliği için bir yatırımdır. Bu hipotezle başladığımız araştırmada, AB'nin Batı Balkanlara, bütünleşmenin şartı olarak sunduğu İstikrar ve Ortaklık Anlaşmalarından, katılım müzakerelerinin başlamasına kadar geçen sürede Batı Balkan ülkelerinin AB'ye uyumlaştırılması amaçlanmıştır. Kısacası, AB'nin yapmış olduğu Batı Balkanlara yönelik çalışmalar göstermiştir ki, Batı Balkanların AB ile bütünleşmesi, daha çok AB'nin kendi çıkarları için gereklidir.

AB'nin Batı Balkanlardan beklediği uzun ve aşamalı bir süreç vardır. Bu açıdan Batı Balkanlar'ın bütünleşme amacıyla kademeli olarak ilerlediği bu stratejide AB, tam bir bütünleşme yaşanmadan da Batı Balkanlar'dan gelebilecek sorunları engellemekte hatta bu bölgeyi diğer ülkelere gelebilecek tehditlere karşı tampon yaparak, bütünleşme gerçekleştirilmeden fayda sağlamaktadır. Özellikle terörizmle mücadele ve göç politikasıyla sınırladığımız çalışmamızda AB'nin Batı Balkanlar genişlemesini güvenlik endişeleri ile ilişkili olarak ODGP kapsamında yürüttüğü sonucuna varılmıştır.

Balkanlar, sahip olduğu değerler bakımından tarihte her zaman Avrupa'dan geri kalmıştır. Ancak Batı Balkanlar, AB'nin komşusu olması dolayısıyla bölgenin güvenliği için ilgilenilmesi gereken bir konu olmuştur. AB mevcut genişlemesini tamamladıktan sonra dış sınırlarının güvenliğini artırmak için, Batı Balkanlarla bütünleşme sinyalleri verirken, bu ülkelerin refah seviyesinin artırılması, böylelikle AB'ye göçün sınırlandırılması, terör eylemlerinin ve diğer tehditlerin ise AB'ye ulaşmadan önce sonlandırılmasını amaçlayan stratejilerle Batı Balkan ülkelerinden bir tampon bölge oluşturmuştur. Bu yüzden, gelecekte muhtemel görülen Batı Balkanlar genişlemesi, bu bölgenin kalıcılığı adına uzun vadede belki de bir oyalama politikası olarak kalacaktır.

KAYNAKÇA

Chaloff, J. (2008) "A Survey of Innovative and 'Development-Friendly' Practices in Albania and Italy", Albania and Italy Migration Policies and Their Development Relevance, s. 8.

Collinson, S. (1996) "Visa Requirements, Carrier Sanctions, 'Safe Third Countries' and 'Readmission': The Development of an Asylum 'Buffer Zone' in Europe." Transactions of the Institute of British Geographers, vol. 21, no. 1, 1 pp. 76–90. JSTOR, www.jstor.org/stable/622926 Erişim Tarihi: 02.12.2022.

Council Of European Union, (2017) "Council Conclusions on EU External Action on Counter- terrorism", Brussels, <https://www.consilium.europa.eu/media/23999/st10384en17-conclusions-on-eu-external-action-on-counter-terrorism.pdf>, Erişim Tarihi:25.11.2019.

Council Of European Union, (2017) "Outcome of the Council Meeting", Foreign Affairs, Luxembourg, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10424-2017-INIT/en/pdf>, Erişim Tarihi: 25.11.2022.

- Council Of European Union, (2018) “Outcome of the Council Meeting”, Foreign Affairs, Luxembourg, (2018), <https://www.consilium.europa.eu/media/35866/st10519-en18.pdf>, Erişim Tarihi: 25.11.2022.
- Çiftçi, S. (2018), “Avrupa Birliği Genişleme Politikası İçin İnsan Güvenliği Seçeneği: Bosna Hersek Örneği”, Doğu Anadolu Sosyal Eğilimler Derneği, 2564/7002, 2/1, ss. 1-16.
- Dabrowski, M. Ve Myachenkova, Y. (2018) “The Western Balkans on the Road to the European Union”, Policy Contribution, Bruegel, Issue n°04 2018, ss. 1-23.
- EEAS, “Border Management: EU signs agreement with Montenegro on European Border and Coast Guard Cooperation”, Montenegro, https://eeas.europa.eu/delegations/montenegro/68521/border-management-eu-signs-agreement-montenegro-european-border-and-coast-guard-cooperation_en, Erişim Tarihi: 01.02.2023
- EU Western Balkans Summit, (2018) “Sofia Declaration”, EU Leader’s Agenda, Sofia, https://www.consilium.europa.eu/media/34776/sofia-declaration_en.pdf Erişim Tarihi: 25.02.2023
- European Commission, (2008) “Strategy For The Western Balkans”, Weekly Meeting, France, https://ec.europa.eu/commission/news/strategy-western-balkans-2018-feb-06_en, Erişim Tarihi: 23.02.2023
- European Commission, (2018) “European Border And Coast Guard: Agreement on Operational Cooperation Reached with the Former Yugoslav Republic of Macedonia”, Press Release, Brussels, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_18_4567, Erişim Tarihi:02.03.2023
- European Commission, (2018) “Engaging with The Western Balkans: an Investment in Europe’s Security”, European Political Strategy Centre, s. 9. https://ec.europa.eu/epsc/sites/epsc/files/epsc_-_brief_-_engaging_with_western_balkans.pdf (Erişim Tarihi: 07.05.2023)
- European Commission, (2018) “A Credible Enlargement Perspective For and Enhanced EU Engagement with The Western Balkans”, Strasbourg, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/annex-communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf, Erişim Tarihi: 04.03.2023
- European Commission, (2019) “A Key Findings of the 2019 Report on North Macedonia”, Brussels, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/country_19_2777 Erişim Tarihi:22.03.2023
- European Commission, (2019) “Eu Supports Bosnia and Herzegovina in Managing Migration Flows With Additional Eur 13 Million”, European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/news_corner/news/eu-supports-bosnia-and-herzegovina-managing-migration-flows-additional-eur-13_en, Erişim Tarihi:01.04.2023
- European Commission, (2023) “Return and Readmission”, Migration and Home Affairs, https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/irregular-migration-return-policy/return-readmission_en, Erişim Tarihi: 03.03.2023
- European Commission, (2023) “Stabilization and Association Process”, European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/sap_en, Erişim Tarihi: 24.03.2023
- European Commission, (2023) “Stabilization and Association Agreement”, European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/saa_en, Erişim Tarihi: 24.03.2023
- European Commission, (2023) “Regional Co-Operation”, European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/regional-cooperation_en, Erişim Tarihi: 24.03.2023
- European Commission, (2018) “Six Flagship Initiatives”, Eu-Western Balkans, 2018. https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/six-flagship-initiatives-support-transformation-western-balkans_en.pdf, Erişim Tarihi: 24.03.2023
- European Commission, (2023) “Counter-Terrorism: The Commission to Sign an Arrangement with Kosovo as Part of Joint Action Plan for the Western Balkans”, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/news_corner/news/counter-terrorism-commission-sign-arrangement-kosovo-part-joint-action-plan-western_en, Erişim Tarihi: 26.03.2023

European Commission, (2023) “Joint Action Plan on Counter- Terrorism for Western Balkans”, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/news/docs/20181005_joint-action-plan-counter-terrorism-western-balkans.pdf, Erişim Tarihi: 02.04.2023

European Commission, (2023) “Cyber Security of the European Union: An Open, Safe and Secure Space”, Brussels, 2013. https://eeas.europa.eu/archives/docs/policies/eu-cyber-security/cybsec_comm_en.pdf, Erişim Tarihi: 15.04.2023

European Council, (2019) “Border Management: Eu Signs Agreement with Serbia on European Border and Coast Guard Cooperation”, Press Release, 2019, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/11/19/border-management-eu-signs-agreement-with-serbia-on-european-border-and-coast-guard-cooperation/>, Erişim Tarihi: 17.04.2023

European Parliament, (2015) “EU Readmission Agreements Facilitating The Return of Irregular Migrants”, Briefing, 2015, [http://www.europarl.europa.eu/regdata/etudes/brie/2015/554212/eprs_bri\(2015\)554212_en.pdf](http://www.europarl.europa.eu/regdata/etudes/brie/2015/554212/eprs_bri(2015)554212_en.pdf), Erişim Tarihi: 18.04.2023

European Parliament, (2023) “The Western Balkans”, The Union’s Enlargement and Neighbourhood, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/168/the-western-balkans> Erişim Tarihi: 18.04.2023

International Organization For Migration, (2017) “2016 Migration Profile, Republic Of Albania”, Tirana, 2017, https://mb.gov.al/wp-content/uploads/2018/02/profilu_i_migracionit_2016_eng.pdf, Erişim Tarihi: 19.03.2023

International Organization For Migration, (2023) “Migration Management”, Bosnia And Herzegovina, <https://bih.lom.int/migration-management>, Erişim Tarihi: 19.04.2023

Mitrovic, M. S. (2014) “Serbian Migration Policy Concerning Irregular Migration

And Asylum In The Context Of The Eu İntegration Process”, Scientific Article, Belgrade, Project No: 177017, S. 1115.

Official Journal of the EU, (2005) “Agreement between the European Community and the Republic of Albania On the Readmission of Persons Residing without Authorisation”, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/txt/pdf/?uri=celex:22005a0517\(02\)&from=en](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/txt/pdf/?uri=celex:22005a0517(02)&from=en), Erişim Tarihi: 20.04.2023

Official Journal of the EU, (2007) “Agreement Between The European Community and Bosnia and Herzegovania on the Readmission of Persons Residing without Authorisation”, 2007, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/txt/pdf/?uri=celex:22007a1219\(04\)&from=en](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/txt/pdf/?uri=celex:22007a1219(04)&from=en) Erişim Tarihi: 20.04.2023

Official Journal of the EU, (2007) “Agreement between the European Community and the Republic of Montenegro on the Readmission of Persons Residing without Authorisation”, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/txt/pdf/?uri=celex:22007a1219\(02\)&from=en](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/txt/pdf/?uri=celex:22007a1219(02)&from=en), Erişim Tarihi: 20.04.2023

Official Journal of the EU, (2007) “Agreement between the European Community and the Former Yugoslav Republic of Macedonia on the Readmission of Persons Residing without Authorisation”, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/txt/pdf/?uri=celex:22007a1219\(01\)&from=en](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/txt/pdf/?uri=celex:22007a1219(01)&from=en), Erişim Tarihi: 20.04.2023

Official Journal of the EU, (2007) “Agreement between the European Community and the Republic of Serbia on the Readmission of Persons Residing without Authorisation”, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/txt/pdf/?uri=celex:22007a1219\(03\)&from=en](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/txt/pdf/?uri=celex:22007a1219(03)&from=en), Erişim Tarihi: 21.04.2023

Özgöker, U. Ve Batı, G. F. (2016) AB’nin Doğu Sınırı Batı Balkanlar, Derin Yayınları, İstanbul.

Spaho, A. B. Ve Foto, G. (2009) “Managing Migration in Albania”, Researchgate, University of Tirana.

United Nations, “Resolution 1244 (1999)”, Security Council, 1999, <https://peacemaker.un.org/kosovo-resolution1244> (Erişim Tarihi: 19.11.2019)

Ünal Sakallı, E. (2019) “Uluslararası Terörizmle Mücadele Bağlamında Avrupa Birliği’nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası”, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi.